

हवामान बदलातून जल व्यवस्थापन

डॉ. संतोष प्रभाकर कावडे

आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज आष्टा.

ता.वाळवा. जि.सांगली.

Corresponding Author - डॉ. संतोष प्रभाकर कावडे

DOI - 10.5281/zenodo.10967492

2017 साली संयुक्त राष्ट्रे (यू एन) आणि सर्व देशांनी मिळून 'शाश्वत विकास' चे उद्दिष्टे साधण्याच्या दृष्टीने पाणी प्रश्नावर काम करण्यासाठीचा ठराव केला यासाठी 2018 ते 2028 हे दशक जाहिर करण्यात आले.या दशकाचे तसेच शाश्वत विकासांच्या उद्दिष्टांसाठीचे (S.D.G.S)'मध्य वर्ष' म्हणून 2023 ला महत्त्व आहे. त्याचप्रमाणे भारत सरकारनी या वर्षी 'वाटर व्हिजन'तयार केले असून 2047 सालापर्यंतची पंतप्रधानांची व्हिजन त्यामध्ये सांगितले आहे.सरकारने अग्रगण्य जागतीक व्यासपिठावर या संदर्भातील मांडणी केली आहे.

पाणी हा आता जागतिक प्रश्न झाला आहे. संयुक्त राष्ट्रद्वारा स्थापित 'इंटर गव्हर्नमेंटल पॅनेल ऑन क्लायमेट चेंज'या संस्थेने 2021 साली 'द सिकस्थ असेसमेंट रिपोर्ट' प्रकाशित केला त्यामुळे पाण्याचे चक्र बिघडण्याचे मुख्य कारण वैश्विक तापमान वाढ (ग्लोबल वॉर्मिंग) हे असल्याचे नमुद केले आहे. त्याचा परिणाम वाढता कोरडा-ओला

दुष्काळ ,चक्रे वादळे ,पाणीटंचाई पाण्याची गुणवत्ता खालवणे,आणि त्यामुळे वाढणारे संसर्गजन्य आजार यामध्ये दिसतो. वाढत्या तापमानामुळे ऋतुंमध्ये अचानक आणि मोठे बदल घडत असून त्याचा परिणाम पिण्याचे पाणी,शेती आणि उर्जा निर्मितीवर होत आहे. त्याचे दुष्परिणाम जगातल्या एकूण लोकसंख्येच्या 40% टक्क्यापेक्षा जास्त लोकांवर होत आहेत व होणार आहेत.

भारताची परिस्थिती आणखी विदारक आहे कौन्सिल ऑन एनर्जी, एन्व्हायमेंट अँड वाटर यांच्या अभ्यासातून गेल्या दोन दशकात भारतातील वातावरणात बदल होण्याची गती आणि तीव्रता खुप वाढली आहे. त्यामुळे येणारा सुखा-ओला दुष्काळ व चक्रीवादळे आत्तापर्यंत भारताला जवळ जवळ रू 5.61 लाख कोटी नुकसान सोसावे लागले आहे. या संस्थेच्या दुसऱ्या अहवालानुसार भारतातील 75 टक्के जिल्ह्यामध्ये सुखा-ओला दुष्काळ, चक्रीवादळ या सारख्या नैसर्गिक संकटांचा धोका आहे.

या सगळ्यांचे दुष्परिणाम पाण्याच्या उपलब्धतेवर होत आहे. 'सेन्ट्रल ग्राउंड वाटर बोर्ड' च्या विश्लेषणानुसार देशातील 30 टक्के तालूक्यांची स्थिती गंभीर असून जमिनीमधील एकूण पाणी साठ्यापैकी 70 टक्क्यापेक्षा जास्त पाणी दरवर्षी उपसले जात आहे. दुदैवाची गोष्ट अशाची की, 80 टक्के ग्रामिण भागातल्या पाणी पुरवठ्यांच्या योजना या जमिनितल्या पाण्यावर अवलंबून आहेत.

भारताने जी-ट्रॅव्हिटिचे अध्यक्ष पद भुषवले होते. त्यामुळे 'ग्लोबल वाटर डायलॉग' अशी संकल्पना होती त्यामध्ये शाश्वत विकास उद्दिष्ट समोर ठेवून 2030 सालापर्यंत पाण्याच्या स्रोतांचे नियोजन केले जाणार आहे. याची मांडणी या गटातल्या राष्ट्रांनी केली.

भारताच्या जलशक्ती मंत्रालयाने या मुद्यावर 'जलजीवन मिशन' आणि स्वच्छ भारत अभियान व अटल भूजल योजना अंतर्गत उपाय योजनांची मांडणी केली. उदा- 2019 साली 'हर घर नल' देण्याची योजना राबवली आहे. या योजने अंतर्गत मे 2023 पर्यंत 8.7 कोटी ग्रामिण घरांना नळ जोडणी करून दिली. त्यामुळे ग्रामिण महिलांचा पाणी

भरण्यासाठीचा वेळ कमी झाल्याचा दावा भारत सरकार करित आहे. वाचलेल्या वेळेचे गणित पैशातून मांडण्याचा प्रयत्न एका अभ्यासात केला असून या मिशन मुळे साधारण रू 833 लाख इतकी बचत झाल्याचे दिसून आले आहे. तसेच लोकांना स्वच्छ पिण्याचे पाणी उपलब्ध झाल्यामुळे त्याचा आजारावर दरवर्षी होणारा रू 139 कोटी इतका खर्च वाचत आहे. परंतू पाण्याचे स्रोत वाढवण्यासाठीचा कोणताही ठोस आर्थिक तरतूद केल्याचे दिसून येत नाही. सगळीकडे पाईप, नळ, पाण्याच्या टाक्या उभारण्याचा प्रयत्न या मिशन मध्ये केला जात आहे. पण पाणी कुठून आणि कसे येणार यावर कायमस्वरूपीची उपाययोजना करण्यात आले नाही.

एकूणच अंतरराष्ट्रीय व राष्ट्रीय पातळीवर कितिही वायदे करत असले तरी प्रत्येक्षात तसे फार नियोजन होताना दिसून येत नाही पाणी, हवामान बदल आणि वैश्विक तापमान वाढीचे प्रश्न गंभीर आहेतच आणि भविष्यात ते आणखी वाढण्याची शक्यता आहे. म्हणूनच पृथ्वीचे संरक्षण व मानवाच्या विकासासाठी योग्य प्रकारे पाण्याचे नियोजन करणे आवश्यक आहे.